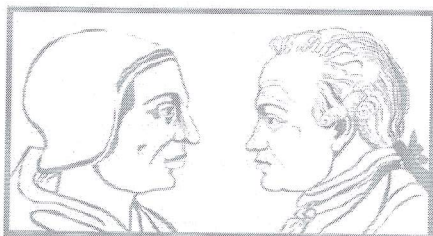

Transcendentalizm
Jana Dunsza Szkota
i Immanuela Kanta
Próba zestawienia

Jacek Surzyn

Transcendentalizm
Jana Dunsza Szkota
i Immanuela Kanta
Próba zestawienia

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego

Copyright © by Uniwersytet Śląski w Katowicach
Copyright © by Jacek Surzyn

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach.

Recenzent:
Kazimierz Wolsza

Projekt okładki:
Joanna Surzyn

Skład komputerowy:
Witold Barkowski

Korekta:
Joanna Polak

ISBN 987-83-60003-41-9

Wydanie I

Wydawnictwo STO
ul. Cieszyńska 8
43-300 Bielsko-Biała
tel. 33 819 09 10
e-mail: sto@sto.com.pl
www.sto.com.pl

Spis treści

Wstęp	7
Protokół rozbieżności	9
Różne postacie transcendentalizmu	13
Wpływ Szkota na Kanta. Zarys problemu	16
Kilka uwag metodologicznych	17
Struktura pracy	19
Bóg Szkota i Bóg Kanta	22
Część pierwsza	27
Transcendentalizm Jana Dunsza Szkota.....	29
Transcendentalia dysjunktywne.....	37
Transcendentalia konwertywne	61
Transcendentalia jako czyste doskonałości	77
Część druga	91
Transcendentalizm Immanuela Kanta.....	93
Dialektyka transcendentalna Kanta	107
Status Kantowskiego pojęcia czystego rozumu.....	115
Paralogizm transcendentalny	125
Kosmologiczne antynomie czystego rozumu	133
Regulatywny sens idei czystego rozumu: uwarunkowanie tego, co uwarunkowane.....	145
Zakończenie	161
Bibliografia	169
Indeks nazwisk.....	175

WSTĘP

Co może łączyć tak odległych myślicieli, jak Jan Duns Szkot i Immanuel Kant? Historia filozofii uczy, że żyli oni w epokach innych nie tylko czasowo, lecz także mentalnie: Szkota uważa się za jednego z najciekawszych, choć bez wątpienia i najtrudniejszych filozofów średniowiecznej scholastyki; Kant z kolei to przełomowy myśliciel w nowożytnej filozofii: „Wraz z Kantem rozpoczyna się nowa epoka filozoficznego myślenia. Stanowi on centrum filozofii nowożytnej [...]. Ten zwrot u Kanta staje się zasadniczym i wskazującym kierunek następującej po nim filozofii, nie tylko niemieckiego idealizmu, który wychodzi bezpośrednio od Kanta, lecz prawie dla całej pokantowskiej filozofii XIX i XX wieku. Krytyczno-filozoficzne myślenie po Kancie nie jest już możliwe bez Kanta”¹. Szkot jest filozofem (teologiem) chrześcijańskim filozofującym w kontekście Objawienia, do którego treści próbuje dostosować język Arystotelesa. Kant, uważany za twórcę Oświecenia, stara się (przynajmniej deklaratywnie) odciąć od tradycji Stagiryty.

Czasy nowożytne kierowały filozofię na nowe tory. Sławne Kartezjańskie *cogito ergo sum* zdawało się zrywać z dotychczasowym paradygmatem filozofowania i dawać nowe rozumowe kryteria dla wiedzy o świecie (rzeczywistości). W tym znaczeniu zakwestionowana została zasadnicza idea scholastyki wyrażona Anzelmiańskim hasłem wiary szukającej zrozumienia (*fides quaerens intellectum*), gdyż wiara — Objawienie utraciła swój atrybut powszechności i użyteczności w poznawaniu i uzasadnianiu świata. Kant zmuszony jest w pewnym sensie antycypować wiarę, która traci ścisły związek z rozumem: „[...] musiałem zawiesić rozum, aby zrobić miejsce dla wiary” pisze w *Krytyce czystego rozumu*².

Wyłania się więc obraz niewspółmierności (w znaczeniu szukania jednej wspólnej podstawy) scholastycznego myślenia, w którym tkwi Szkot i oświeceniowych, nowożytnych idei wyznaczających ramy myślenia Kanta. Sam Kant wyraził to dobitnie, mówiąc o tak zwanej metafizyce ułudy (złudy), która jego zdaniem miała cechować dawnych filozofów. Metafizyka ta opierała się na pewnym pozorze, wedle którego rozważano zagadnienia, co do których nie można było znaleźć przedmiotowej treści w dostępnym „realnym”, czyli doświadczalnym świecie. Próby takiej metafizyki prowadziły do pozoru, gdyż — według Kanta — za przedmiot metafizyka „dawnych” brała sobie rzeczy same w sobie, które ze swej istoty są niepoznawalne, zatem wiedza o nich jest niemożliwa.

1 E. Coreth, H. Schöndorf, *Filozofia XVII i XVIII wieku*, przeł. P. Gwiazdecki, Kęty 2006, s. 163.

2 I. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, B XXX, w: I. Kant, *Werkausgabe*, Bd. 3, Hrsg. W. Weischedel, Frankfurt am Main 1992 (dalej cytowane jako *KrV* i paginacja według wydań A i B). W tłumaczeniu R. Ingardena czytamy: „Musiałem więc zawiesić wiedzę, ażeby uzyskać miejsce dla wiary”, I. Kant, *Krytyka czystego rozumu*, przeł. R. Ingarden, Kęty 2001, s. 42 (dalej cytowane jako Ingarden).

W tym sensie metafizyczny wysiłek skierowany na rozważania bytu ogólnego w ramach *metaphysica generalis*, oraz rozważania dotyczące pytań o duszę, świat i Boga w ramach *metaphysica specialis* musiały prowadzić do bezpodstawnych wniosków. Kant rezultaty takich dociekań nazywa „skandalem filozofii”, który skutkuje obecnym w filozofii sporem sceptycyzmu z dogmatyzmem. Intuicja Kanta prowadziła go w stronę ostatecznego przewyciężenia tego sporu, jednak nie w dotychczasowym sensie opowiedzenia się za jednym stanowiskiem i odrzuceniem drugiego, ale przyjęciem nowego rozwiązania sytuującego się poza wykluczającymi się stanowiskami. Kant nosi się z zamiarem zakończenia „skandalicznego” sporu dogmatyzmu ze sceptycyzmem za pomocą unieważnienia i zniesienia obu stanowisk. Takie nowe rozwiązanie jest drogą transcendentalną ukazującą możliwość właściwego uprawiania metafizyki, już nie jako wiedzy pozoru, lecz nauki opartej na silnych, trwałych podstawach.

Jakich związków można się zatem doszukiwać między prezentowanym przez Kanta typem myślenia, a stanowiskiem Szkota? Wszak na pierwszy rzut oka Szkot wpisywałby się w krytykowaną przez Kanta metafizykę ułudy, zajmując stanowisko dogmatyczne. Jest to jednak ogromne uproszczenie, nie wychwytyjące istoty zarówno filozofii Kanta, jak i Szkota. Intuicje Szkota wykraczają bowiem daleko poza prosty schemat wpisywania go w strukturę „filozofii dawnych”. Możliwości interpretacyjne Szkotowej filozofii mają dwojakie źródło. Jedno tkwiące w niej samej — myśl Doktora Subtelnego wykracza już w pewnym znaczeniu poza ramy rozumienia scholastyki ujmowanej przez pryzmat myśli Tomasza z Akwinu, która tak mocno utrwaliła się w patrzaniu na scholastykę w ogóle przez większość badaczy filozofii średniowiecznej. Drugim źródłem nowego, „innego” spojrzenia na myśl Szkota może być głębszy namysł nad Kantem, ponieważ daje on w rezultacie podstawy do poszukiwań pewnych inspiracji Kantowskich rozwiązań właśnie u Szkota. Aby podążać taką drogą, należy w pierwszym rzędzie pozbyć się mocno utrwalonych schematów interpretacyjnych filozofii Kanta odziedziczonych głównie po neokantyzmach i niemieckim idealizmie. W tym celu należy z większą ostrożnością odnosić się do Kantowskich określeń „przewrotu kopernikańskiego”, „krytycyzmu”, roli świadomości (transcendentalnego „Ja”), czy też jednoznacznie teoriopoznawczego odczytania jego stanowiska.

Zanim jednak podejmie się próbę poszukiwań Szkotowych inspiracji u Kanta, należy bezwzględnie uświadomić sobie cały szereg różnic między tymi dwoma filozofami mającymi podłoże zarówno historyczne, jak i doktrynalne. Może więc celem wstępu koniecznym trzeba podać niejako „protokół rozbieżności”, by tym lepiej ukazać i uzasadnić podjętą próbę poszukiwań zbieżności w ich myśleniu.

Indeks nazwisk

- Adelung J. Ch. 119
Albanese C. 76, 169
Albert Wielki 15, 33, 36
Aleksander z Hales 32 – 33, 39, 61, 73,
169 – 170
Anzelm z Canterbury 20, 23, 25, 40, 77
– 79, 84, 86, 169 – 171
Arystoteles 7, 11, 13, 19, 21, 30 – 31, 33,
39 – 40, 44 – 46, 70, 73, 75, 100, 169
Asmuth Ch. 11 – 12, 93, 169
Augustyn Aureliusz 15, 39, 54, 69, 71,
74 – 75, 169
Awerroes 39
Awicenna 39 – 40, 53, 66, 169
Bacon F. 11
Balić C. 18
Banaszkiewicz A. 93, 95, 172
Baran B. 96
Barth T. 34, 169
Baumgarten A. G. 14 – 15, 31, 36, 161, 169
Baumgartner H. -M. 94 – 95, 103, 169
Beck L. W. 119, 121, 169
Beierwaltes W. 73, 169
Bérubé C. 21, 169
Bettoni E. 39, 169
Blumenberg H. 104, 169
Bonawentura 39 – 43, 56 – 57, 69,
169 – 170, 172 – 173
Bröcker W. 103, 169
Bronk A. 93, 171
Chabada M. 21, 169
Chmielowski P. 108, 137, 153
Chudy W. 97 – 98, 109, 170
Clauberg J. 15
Cohen H. 16
Coreth E. 7, 170
Courtine J. -F. 14
Cross R. 33 – 34, 170
Daniels A. 39, 170
Domański P. 73, 169
Ebbinghaus J. 107, 115, 170
Eberhard J. A. 93, 95, 172
Erdmann B. 112
Fichte J. G. 94, 97 – 101, 173
Filip Kanclerz 14, 62, 73, 170
Frede M. 111, 170
Fuchs J. 33, 170
Gilson E. 29, 32, 37, 40, 170
Gwiazdecki P. 7, 170
Harris C. R. S. 75, 170
Hartmann N. 96
Hegel G. W. F. 95, 101 – 102, 172
Henryk z Gandawy 21, 70 – 71, 83, 169
Heidegger M. 18, 32, 96, 128, 170
Heimsoeth H. 115, 117 – 123, 125 – 130,
132, 134 – 143, 146, 148 – 159, 170
Heinrich R. 115, 170
Heinz H. 40, 170
Herbut J. 95, 97, 171 – 172
Hofmeister Pich R. 20, 171
Honnfelder L. 15, 20 – 21, 29 – 32, 171
Hübner K. 107, 171
Husserl E. 102, 104
Iammarrone L. 33, 171
Ingarden R. 7, 11, 17, 94, 108 – 112, 115
– 122, 125, 128 – 129, 131 – 135, 137
– 138, 140 – 143, 146 – 151, 153, 155
– 159, 172
Jan Damascenczyk 73 – 74
Jan Duns Szkot (Ioannes Duns Scotus) 5, 7
– 25, 29 – 90, 161 – 174
Jakuszko H. 20, 107 – 108, 171
Jaroszyński P. 14, 171
Judycki S. 93, 97, 171
Kahl W. 33, 173
Kamiński S. 95, 172
Kaniowski A. M. 95, 169
Kant I. 5, 7 – 25, 29, 31, 33, 93 – 105, 107
– 113, 115 – 123, 125 – 143, 145 – 174
Kartezjusz 29, 101 – 102, 104, 126, 129
– 130
Kaulbach F. 116, 132, 172
Kiereś H. 95, 173
Kluxen W. 20, 171
Knittermeyer H. 33, 172
Krapiec M. A. 29, 95, 173

- Krüger L. 111, 170
Krzemieniowa K. 96, 173
Kuhle H. 33, 73, 170, 173
Kupś T. 24, 172
Lauriola G. 30, 38, 62, 75, 77, 171
Leibniz G. W. 31
Leśniewski N. 24, 172
Liebmann O. 9, 16, 172
Lipnik W. 104, 169
Lisak A. 16 – 17, 172
Lychetus Franciscus 37
Lopat J. 40, 172
Martin G. 103, 108, 111 – 112, 116 – 117,
122 – 123, 125, 127, 133, 135 – 136,
138, 140, 142, 148, 152 – 153, 159, 172
Maryniarczyk A. 14, 20, 95, 97, 107, 117,
170 – 173
Maykowska M. 74, 169
Mittelstrauss J. 116, 172
Noras A. J. 16, 93 – 104, 116, 172
Olszewski M. 40, 169
Parszutowski P. 16, 24, 118, 172 – 173
Paź B. 14, 15, 173
Peirce Ch. S. 15, 20, 21, 29, 171
Peter de Trabibus 70
Piotr Lombard 18, 30
Piotr Oliwii 21, 70, 169
Piszczatowski P. 11, 93, 169
Platon 11, 83, 116
Potępa M. 11, 93, 169
Prantl C. 33, 173
Prauss G. 107, 109, 11, 115 – 116, 119,
127, 132, 139, 169 – 173
Reinhold K. L. 101 – 102
Roland z Cremony 33
Rolewski J. 24, 116, 128, 133, 156, 172
– 173
Rybałt J. 32, 170
Salamucha J. 40, 173
Schäfer L. 137 – 138, 145, 149, 152, 157,
173
Schnädelbach H. 96, 173
Schneider A. 33, 173
Schöndorf H. 7, 170
Schuleman G. 33, 173
Schüssler W. 20, 171
Siemek M. J. 97 – 101, 103, 166, 173
Skladanek B. 53, 169
Skrzydlewski P. 14, 20, 97, 107, 117, 170
– 173
Sokrates 83
Stasikowski S. 93, 172
Steenbergen F. van 40, 173
Stępień K. 14, 20, 97, 107, 117, 170 – 173
Stohr A. 40, 173
Stokowska M. 54, 69, 169
Suárez F. 14 – 15, 20 – 21, 29, 161, 171
Surzyn J. 30, 173
Szulakiewicz M. 100
Tempier Stefan 71
Tomasz z Akwinu 14 – 15, 18, 20, 29 – 30,
32 – 33, 35, 39, 40, 61, 164, 171, 173
Tomasz z Erfurtu 18
Tuschling B. 107, 139, 173
Wadding L. 18, 75
Weisedel W. 7, 108, 115, 133, 125, 145,
172
Weizsäcker C. 127, 173
Widomski J. 61, 173
Wilhelm Öckham 73, 82
Wilhelm z Nottingham 70
Włodarczyk T. 18, 23, 38, 77 – 78, 169, 171
Wolff Ch. 14 – 15, 20 – 21, 29, 31, 161,
171
Wolter A. B. 221, 33 – 41, 43, 45 – 46, 49
– 53, 55, 58 – 59, 61 – 69, 72 – 77, 79
– 85, 87 – 89, 173
Vaihinger H. 103 – 104, 174
Vivés L. 18, 37
Vleeschauwer H. J. de 16, 174
Zieliński E. I. 37, 44, 78, 174
Zimmermann A. 29, 174
Zwoliński Z. 11, 93, 169
Żelazny M. 17